

O Patočkově textu Německá duchovnost doby Beethovenovy

Pavel Ryjáček - Petr Kadlec

◆ příspěvek, česky, vznik: 6. 7. 2012 ◆ poznámka: komentář v rámci většího pořadu o Patočkově textu; pořad vysílaný na stanici Český rozhlas 3, Vltava

◆ post, Czech, origin: 6. 7. 2012

Německá duchovnost Beethovenovy doby

Rozhlasový pořad, redaktoři: Pavel Ryjáček a Petr Kadlec

6. 7. 2012

Pavel Ryjáček: Český rozhlas 3 Vltavu posloucháte ve sváteční den, který je ovšem tentokrát především dnem s Beethovenem.

Petr Kadlec: Připomeňme, že právě dnes je tomu 200 let od doby, kdy v Teplicích napsal Ludwig van Beethoven první ze tří slavných dopisů nesmrtelné milence.

Pavel Ryjáček: O tom jste mnohé mohli slyšet dnes po poledni. Teď nás ovšem čeká jiný výlet do Beethovenovy doby. Naším průvodcem tentokrát nebude ani hudební vědec, ani historik, ale filosof.

Petr Kadlec: A to jeden z nejvýznamnějších českých filosofů 20. století, Jan Patočka.

Pavel Ryjáček: Co tak asi může mít filosof společného s Beethovenem?

Petr Kadlec: A co tak asi může mít Jan Patočka společného s Beethovenem?

Pavel Ryjáček: Samozřejmě jsou to řečnické otázky. Připustíme-li, že hudba může být mimo jiné způsob myšlení, pak by měla dobrá hudba zajímat každého dobrého myslitele. A v historii také zajímala. To až dnes se nám některé disciplíny jeví jako oddělené a nesouvisející. To teprve dneska filosof nemusí mít nic společného s básníkem, stejně jako matematik nemusí mít nic společného s muzikantem. Vědec nemusí chodit do divadla a hudební skladatel nepotřebuje sledovat výtvarné umění. Vymlouváme se, že už prostě nežijeme v renesanci.

Petr Kadlec: Tím pádem by opravdu mohla být na místě ta otázka, co vlastně má nebo může mít filosof společného s hudbou?

Pavel Ryjáček: Na tu by ovšem byla odpověď. Filosof Jan Patočka přemýšlel nejenom nad Beethovenovou hudbou, ale také nad Beethovenovou dobou. A o svých úvahách zanechal zajímavou stopu v článku, který vyšel v časopise *Hudební rozhledy* v roce 1970.

Petr Kadlec: Ten článek má název *Německá duchovnost Beethovenovy doby*. A rovnou povězme, že jako všechny Patočkovy texty znamená poměrně náročné čtení. Není to sice text ryze filosofický, na rozdíl od Patočkových hlubších studií, je to vlastně na Patočkovy poměry záležitost spíš popularizující, ale přesto potřebuje docela dost soustředění.

Pavel Ryjáček: Čímž rovnou varujeme, jaká bude ta následující hodina.

Petr Kadlec: Je to tak. My si asi dneska těžko dovedeme představit, že by v nějakém časopise věnovaném hudbě vyšel text takového zaměření, takové délky a hlavně takové obtížnosti, jako je právě ten Patočkův. Místy není snadné ho interpretovat a není snadné mu hned porozumět.

Pavel Ryjáček: I kdyby dneska takový článek otiskli, tak je velká otázka, kdo by ho dokázal číst.

Petr Kadlec: My ten pokus ovšem učiníme, i když vám z Patočkova textu nabídneme jenom výběr.

Pavel Ryjáček: Když nic jiného, poslouží alespoň jako ukázka toho, na jaké úrovni museli být čtenáři *Hudebních rozhledů* v roce 1970.

Petr Kadlec: Anebo jakou úroveň předpokládal Jan Patočka. Tedy, *Německá duchovnost Beethovenovy doby*, výňatek první, čte Miloslav Mejzlík.

Miloslav Mejzlík: Sedmapadesát let Beethovenova života objímá uzavřenou periodu lidské duchovní historie. Bylo to poslední zastavení Evropy na cestě k její mocenské hybris, pýše a zpupnosti, k rozběhu zmocnit se světa a tím ke katastrofě. V této etapě tkví všechny i pozdější pokusy Evropy o ryze duchovní život a svět, neboť zde je naposled zásadně rozvrhována možnost, aby člověk nevykročil úplně na cestu naprostého zvnějškování, nerozhodl se pro ovládající ovládnutí přírody a zařazení do říše kolosálních sil, jež vydávají lidstvo posléze na pospas svému iracionálnímu rozpoutání.

V sedmapadesáti letech Beethovenovy existence se odehrála Velká francouzská revoluce i její vyústění v diktaturu Napoleonovu a v sérii válek, jaké neměly dosud v Evropě předchůdce; restaurace a náznaky nové lidské naděje v její překonání. Během těchto katastrof se v pozadí konsolidovala západní buržoazie a její kapitalistický spár na bohatství světa, Střední Evropa to sledovala zatím jen zpozvdálí a abstraktně, spatřovala v tom s jistým oprávněním krizi dosavadních principů moderního života a pokusila se rozvinout před očima lidstva „jinou zemi, do níž může duch odejít“. Vytvořila v tomto duchu, jako antitezi, literaturu německé klasiky a radikálněji záporné romantiky. Vytvořila novou filosofii hloubky, jaké myšlení nedosáhlo v celé moderní minulosti. Pro filosofickou reflexi byly objeveny nové možnosti: oblast transcendentální, oblast historie, svět objektivního ducha. Evropa se sklonila nad sebou samou a vytvořila novou základní filosofickou disciplínu – estetiku jako úvahu o tom životním smyslu.

Zdůrazňujeme-li tolik filosofii tohoto údobí, je to proto, že jako v klasickém Řecku attického období právě filosofie uzavírá celé duchovní údobí, snaží se reflektovat a resumovat jeho dědictví a vytvořit novou životní bázi. Ale tato reflexe předpokládá spontánní všeobecné vyrašení tvůrčích sil, jakého jsme málokdy svědky.

Petr Kadlec: Píše Jan Patočka ve svém textu. Jaká tedy byla Evropa v době Beethovenově?

Pavel Ryjáček: Začínala být pyšná, spupná a nastavená tak, aby ovládla svět, což ji podle Patočky vedlo ke katastrofě. Ale nemuselo by to k ní bývalo vést, kdyby to evropské vzepětí ducha, o kterém ještě bude řeč, mělo trochu jiný průběh.

Petr Kadlec: A zároveň ta rostoucí pýcha Evropy není asi jediná charakteristika. Ta doba jako kdyby cítila, že potřebuje jakousi duchovní sílu. Měla téměř bezmeznou důvěru v možnosti ducha. Můžeme říci, že to byla možná pyšná a ne dobře reflektovaná důvěra, ale zároveň to byla velká motivace k tomu, aby v oblasti ducha ta doba podávala nějaký výkon. Což se zdá být dost odlišné od naší současnosti třeba.

Pavel Ryjáček: Možná to dokonce je odlišné od naší současnosti. Rovnou povězte, že na takové odlišnosti budeme narážet často.

Petr Kadlec: Možná ale, že u zrodu toho výjimečného období, o kterém píše Patočka, bylo něco podobného, co by koneckonců mohl charakterizovat právě i dobu dnešní. Jakési vědomí krize, jakási potřeba udělat něco, někam vyrazit, s něčím přijít.

Pavel Ryjáček: A to se tehdy opravdu projevilo. Jak čteme u Patočky, Evropa zrodila literaturu německé klasiky a vytvořila novou filosofii hloubky, nehlubší za celou dosavadní dobu. Objevila také estetiku a především zaměřila lidskou pozornost do končin, které přesahují lidskou zkušenost.

Miloslav Mejzlík: Všechny tvůrčí epochy jsou charakterizovány ne jedním, ale celou šťastnou družinou génů; někdy je možno si klást otázku, zda to nejsou příznivé podmínky, hospodářský rozkvět, politická převaha, mír a uklidnění, které společnost i jinak nadanou nechají rozkvést ve výjimečné lidské postavy a ty pak v nejvyšší plody ducha; ale zde stojíme před faktem, že naopak géniové za nepříznivých podmínek vytvářejí sami epochu. Zde dvě generace ne zcela stejně, ale do značné míry stejným směrem naladěných génů spolupracují na „novém výpadu ducha“, na úkolu zachránit pro evropské lidstvo ještě

jednou celý duchovní svět zděděný od klasických a judejsko-křesťanských předků, zachránit jej radikální obnovou v hlubším položení základů.

Pavel Ryjáček: Možná nemusí každý souhlasit s tím, že géniové vytvářejí epochu. Třeba géniové nemají takový vliv a jeví se to až nám s odstupem času.

Petr Kadlec: Ale faktem je, že v Beethovenově době pozorujeme značný počet geniálních osobností, alespoň z dnešního pohledu. A to samozřejmě platí nejenom v humanitních oblastech, ale i v oblasti přírodních věd.

Miloslav Mejzlík: V polovině 18. století, krátce před společenskou revolucí, která byla zatím největším vzepětím lidstva za změnou toho, co se zdálo být jeho odvěkým údělem – útlakem přírody a společnosti – došla zvláštního záporného vyřešení otázka, kterou v sedmáctém století položila evropskému lidstvu velká novinka, mohutný vynález lidského rozumu: nová matematika.

Moderní geometrie našla způsob, jak tematizovat kterýkoli tvar, moderní analýza dokázala spojit dosud oddělené matematické disciplíny aritmetiky, geometrie, algebry v jediný celek, ale co více, ukázalo se, že matematika je onou abecedou přírody, o níž mluvil Galilei, že jedině na jejím podkladě je možno zvládnout pohyb a dění vůbec, podrobit rozumu síly a její projevy, redukovat dění na zákony a zákony na matematické funkce. Tak se za procedurami nového matematického myšlení začala rýsovat jediná jednotná věda, postupující matematicky a slibující úspěch tam, kde selhala tisíciletá tradice filosofická – vytvořit pojmový instrument na pochopení universa: přírody i člověka a jeho díla.

Petr Kadlec: Když to tak člověk poslouchá, zní to trochu jako přecenění matematiky.

Pavel Ryjáček: To rozhodně. Myslím, že v matematice tehdy opravdu viděli trochu víc, než mohla přinést. Zároveň je to ale docela pochopitelné. Ty nově objevené schopnosti matematiky totiž musely být naprosto strhující.

Petr Kadlec: Ono právě asi člověka vždycky fascinuje, když se objeví nějaká věc, nějaký univerzální nástroj, nějaký jakoby jednotný klíč na všechno. A to matematika tehdy splňovala.

Pavel Ryjáček: Zatímco předtím se vázala vždycky jen na jednotlivé případy, na konkrétnosti, tak teď se zdálo, jako kdyby dokázala všechno. Jako kdyby cokoli bylo spočítatelné. A ostatním vědám právě matematika dodala ohromnou sílu a sama získala punc jakési ideální vědy.

Petr Kadlec: Dneska je pro nás možná takovou ideální vědou ekonomie, nebo ne?

Pavel Ryjáček: Skoro to tak vypadá. Současná imperiální ekonomie, jak říkají někteří ekonomové, to je taková pokleslá podoba matematiky, takové počty. A taky se ovšem tváří, že zmůže úplně cokoliv. I když to nadšení z ekonomie asi dneska už takové není. Na rozdíl od nadšení z matematiky v době klasicismu.

Miloslav Mejzlík: Není div, že v nadšení z těchto neslýchaných objevů, které změnilly svět a daly jej aspoň principiálně do rukou lidského ducha, byly pojaty nejmělejší filosofické naděje. Nejsme na tomto základě snad plně oprávněni domnívat se, že rozum je páteří všeho jsoucna, branou k němu i architekturou jeho stavby, že rozum sám stačí na všechny podstatné úkoly člověka, na poznání věcí, na regulaci života fyziologického i mravního? Že rozum, očištěný od všeho cizího a metodicky vedený, nás učiní opravdu lidmi, osvobodí nás teprve k naší vlastní podstatě? Několik brilantních duchů se dalo s horlivostí a genialitou touto cestou s hlubokým přesvědčením, že je možno vybudovat systematicky rozumové poznání všeho z naprosto zabezpečených principů, z jejichž platnosti bude lze odvodit platnost soudů o všem světě jediným souvislým myšlenkovým pohybem. Descartes první se podjal úkolu této matematické rekonstrukce veškeré vědy; ze tří zásad, z nich první je cogito – sum,

což znamená myslím tedy jsem, je to naprostá sebejistota existence vlastního ducha, druhá zásada je existence boží a třetí existence rozlohy. Descartes chtěl vyvinout celý strom vědění, jehož kořenem by byla metafyzika, kmenem fyzika a větvemi mechanická umění, lékařství a morálka. Toto nadšené uchopení podstaty světa i života v rozumu stalo se potom vlastní vzpruhou a vírou osvícenské epochy. Jenže záhy v ní vrtal červ. Britští myslitelé vzali Descartovi z ruky jeho princip sebejistoty vědomí a přetvořili jej v psychologický rozbor vnitřní zkušenosti. Ukazovalo se jim pak, že rozum je ve skutečnosti nízkého původu z jednotlivých zkušenostních dat.

Rozum se jim tak stal hrou idejí ve vlastním vnitřním prostoru, dirigovanou subjektivními činnostmi srovnávání, skladu a rozboru, zvyku; zákonité, rozumné, nutné se stalo subjektivním; skutečnost sama byla redukována na pouhý fakt. A subjektivní pořádkové struktury spočívaly konečně rovněž na pouhých faktech.

To bylo tak jednotně důsledné domyšlení otázky, kterou položili racionalisté, že se rovnalo vyvrácení racionalismu na celé čáře: rozum není zákonodárná moc světa, není jeho klíč a architektura, nýbrž je jen jednou z faktických struktur ryze faktického světa, který sice můžeme prakticky ovládat, ale nikdy pochopit. Rozum sám se stal pouhým faktem bez vší nahlédnutelné nutnosti.

Jak říká Husserl. Vědy, které spočívají pouze na faktech, plodí lidi, kteří počítají pouze s fakty.

Pavel Ryjáček: To je pěkná věta. Vědy, které spočívají pouze na faktech, plodí lidi, kteří počítají pouze s fakty.

Petr Kadlec: A možná by to spíš zase vypovídalo o době dnešní, než o době Beethovenově. Ale když shrneme tu pasáž, kterou jsme teď slyšeli, Descartovské „myslím, tedy jsem“ to znamená obrovskou důvěru v rozum, jako kdyby rozum byl úplnou podstatou existence a nebo spíš tou nejjistější jistotou, jako kdyby z rozumu pramenily všechny ostatní jistoty.

Pavel Ryjáček: Jenomže tohle záhy narušili britští myslitelé, tedy empiristé. Ti se méně soustředili na ideje a na myšlení a víc se zaměřili na počítky a na vjemy, tedy na to, co získáváme skrze smysly. A připouštěli jakousi spolehlivost jen u jednotlivých faktů, které vnímáme.

Petr Kadlec: Zatímco dostat ty jednotlivé vjemy do souvislostí, což je práce rozumu, to pokládali za čistě subjektivní. Veškerá rozumová práce, tedy srovnávání, analýza, syntéza, ta empiristům připadá jako cosi problematického, subjektivního, tudíž nespolehlivého. Takže najednou rozum už nebyl žádná jistota.

Pavel Ryjáček: Ale důvěra v matematiku přitom zůstávala a příznějme si, že to tak zůstává dodnes. My v dnešní době rozumovou práci vlastně taky zpochybňujeme, víc dáváme na jednotlivé vjemy, nežli na jejich souvislosti. Ovšem pokud chceme v současnosti na někoho zapůsobit, tak argumentujeme čísly. Jako kdyby to byl pozůstatek toho přecenění matematiky.

Petr Kadlec: Ovšem tehdy u matematiky konečně docenili to, co znamená schopnost něco dopředu vypočítat. Když něco člověk umí vypočítat, tak tím vlastně předbíhá skutečnost a samozřejmě ji ovládá. A ovládání přírody a taková jakási závrať z toho, jak člověk dovede přírodu ovládnout, to je jeden z nejcharakterističtějších rysů té doby.

Pavel Ryjáček: Připomeňme, že to byla doba převratných vynálezů: automatický stav, pletací stroj, později parní kotel. Nové zdroje síly a energie, připomíná Jan Patočka.

Petr Kadlec: Ale také světový trh a s ním spojená nadvláda Evropy nad ostatním světem. Jak Patočka píše, západoevropské země a jejich zámožné expozitury dospívaly k stále otevřenějšímu konfliktu, k

boji o světovládu. Ta se nakonec projevila v americké revoluci a v celoevropském zápasu po revoluci francouzské, zvláště v Napoleonově epoše.

Pavel Ryjáček: Ovšem právě v téhle době přichází jeden z nejvýraznějších myslitelů, Immanuel Kant, s pokusem, řečeno s Patočkou, zachránit metafyzickou funkci rozumu, vrátit sílu kořeni, z něhož se posléze všechno myšlení živí, a tak i člověku vrátit kontrolu nad sebou.

Miloslav Mejzlík: Immanuel Kant skoncoval s matematickou metodou ve filosofii, s pokusem omladit starou metafyziku novou matematikou. Připustil empirismu, že skutečnost nelze vymyslet a že myšlenka je k ní vždy vázána a na ni odkázána, a přece dokázal zajistit její autonomii a s ní jistotu zkušenosti a zkušenostní vědy. Místo, aby příkře rozdělil myšlenky, ideje na jedné straně a smyslovou danost věcí na druhé, soustředil se na to, aby ukázal, jakým způsobem naše mysl zatahuje tyto danosti do vlastních na tuto recepci připravených a pro ni vybavených rámců.

Tak se Kantovi podařilo objevit dosud netušenou oblast, která se nekryla ani s předmětem vnitřní zkušenosti empiristů, ani s objektivními pojmovými konstrukcemi racionalistů, oblast, v níž se buduje zkušenost bytostí konečných, ale rozvažujících a rozumných. Protože to je oblast, kde lidské já, tento akt samočinnosti, se překračuje směrem k předmětům své zkušenosti, na které je odkázána a jimž vychází stále vstříc, nazval ji oblastí transcendentální.

O této oblasti mu sice jeho metodické zkoumání ukázalo, že ji nelze nikdy postihnout něčím, co by bylo možno nazvat vědou, ale na existenci této oblasti pevně stál a ukazoval, že bez ní rozumná bytost nemá životní smysl, je-li jejím hlavním úkolem ne pouze svět poznávat, nýbrž v něm skutečně lidsky, tj. zákonitě, důsledně, mravně jednat a být tak bytostí opravdu svobodnou, nikoli pouhou věcí, nýbrž osobou. Také tento rozdíl mezi svobodou a věcností, mezi neobjektivovatelnou osobou, která se realizuje ve svobodném činu a mezi empirickou „osobností“, jak o ní jednájí antropologie a psychologie, byl Kantem prvně s pojmovou přesností vyjádřen. Jeho filosofie se tak stala nejen filosofií autonomie rozumu, nýbrž hloub filosofií svobody.

Pavel Ryjáček: Jednoduše řečeno, Kant se víc začal zabývat tím, jak naše mysl pracuje s vjemy. Tedy tu rozumovou práci, kterou by empiristé pokládali za nespolehlivou, nahlédl trochu jinak. A ukázalo se, že práce s vjemy nemusí být tak nespolehlivá a nahodilá.

Petr Kadlec: Kant tak zřejmě dospěl k tomu, že leckteré pochody v naší mysli jsou přinejmenším stejně spolehlivé jako leckterá fakta.

Pavel Ryjáček: A zamířil ovšem ještě dál. Vymyslel způsob, jak by filosofie mohla nakládat s takovými pojmy jako duše, bůh, poslední absolutní realita a podobně. Pro nás vlastně tedy objevil oblast, která je sice mimo dosah vědy, ale člověk bez ní jaksí není člověk. Je to oblast, díky které náš život dostává smysl.

Petr Kadlec: Dnešním jazykem bychom řekli, že je to oblast mimo naše běžné, pozemské fungování.

Pavel Ryjáček: Konečně se tu taky objevuje termín svobody a začíná se s ním nějak pracovat. Díky této svobodě, k jejímuž objevu podle Patočky Kant zásadně přispěl, člověk přestává být věcí, přestává být jakousi částíčkou ve fungujícím soukolí, ale stává se bytostí.

Petr Kadlec: Příroda v kantovském vidění už není jen obrovitý mechanismus, který můžeme nějak ovládat. Nad tím mechanismem se dá tušit jakási vyšší zákonitost, které je tento mechanismus podřízen. Zároveň se ale Kant pustil i do oblastí krásy, což je oblast, která dřív nebyla moc pojmově uchopována. A spolu s ním se dostáváme k zajímavé otázce, kterou si můžeme položit také třeba při poslechu Beethovenovy hudby. Máme pokládat za krásné hlavně to, co se nám smyslově líbí? A nebo

je z hlediska krásy významnější teprve ta oblast, ve které už nejde o vnímání něčeho skrze smysly, ale ve které se člověk realizuje jakožto svobodná bytost, tedy oblast dobra, pravdy a smysluplného počínání?

Pavel Ryjáček: Výborně. A čím vlastně působí Beethoven víc? Líbeznou melodií, zdařilou harmonií, barevností, rytmem, a nebo tím, kam dospívá jako myslitel?

Petr Kadlec: To je pěkná otázka.

(Hudební předěl)

Petr Kadlec: Ve vltavském vysílání ve speciálním dni s Beethovenem. Pročítáme text Jana Patočky Německá duchovnost Beethovenovy doby a taky trochu posloucháme Beethovenovy pozdní kvartety.

Pavel Ryjáček: Jak jsme slyšeli, s příchodem Immanuela Kanta se naposledy objevila možnost, že lidstvo nepodlehne diktátu faktů, že se zastaví proces redukování světa na dílčí skutečnosti, že přestaneme vnímat přírodu jen jako nástroj a sami sebe jenom jako předmět.

Petr Kadlec: Ten vývoj se ale asi nepodařilo odklonit. To bychom museli o něco víc sledovat ony poslední věci člověka, tedy to podstatné, to, co dává životu smysl. Zatímco my dodnes typicky sledujeme spíš jenom ty jednotlivé jevy.

Pavel Ryjáček: Taky bychom si asi museli víc soustředit na to, co dělat, čím žít, v čem se angažovat, zatímco my se stáváme spíš nezúčastněnými, případně bezmocnými pozorovateli skutečnosti.

Petr Kadlec: Immanuel Kant zdaleka nebyl jediný myslitel, jehož vlivu si Patočka ve svém článku všímá.

Miloslav Mejzlík: Herder je první geniální diletant, zdomácnělý v celé duchovní historii; bylo však potřebí docela jiné síly utvářecí; bylo potřebí z universální ozvěny ducha všech dob vytvořit novou podobu ducha; z lidstva, které se vyvíjí, jako by bylo jednou bytostí, vytvořit jednu bytost: bylo potřebí vytvořit na základě nového vědomí o historickém světě to, co by se dalo nazvat světovou poezií. To byl čin Goethův a jiným způsobem Schillerův; Goethovým východiskem je přitom Herder, Schillerovým Kant.

Herderovy předtuchy přetvořil Goethe v tvůrčí čin. V jeho lyrice se hravě zdařilo to, o čem marně snili mnozí: návrat k čistému zpěvu, k bezprostřednosti, k jistému a přesnému výrazu.

Lyrická poezie se tak přiblížila celé podstatě hudby, stala se ryzí energií rytmu, v němž se vyjadřuje bezprostředně vlnění života ve své nezměrné kvalitativnosti, ve svém tvůrčím napětí.

Jiný básník té doby, Friedrich Schiller, zvolil jiný způsob a jiný element: předvedení vnitřního konfliktu své doby jako podstaty všech dob, všech tragédií historie jako jediné tragédie lidské svobody. Schiller se stal tak básníkem svobody, jako byl Kant jejím myslitelem znovuobjevitelem. Svoboda, tento ryze duchovní element, se mu stala prvně tím, čím bude pro velkou část celé pozdější literatury od Dostojevského po Sartrova – hlavním námětem poetického ztělesnění, poetického zmocňování světa. Je třeba číst nadšené dopisy mladého Dostojevského o Schillerovi, abychom pochopili jeho ústřední význam pro celou literární budoucnost 19. století. Schillerův patos je nám vzdálen. Ale Schillerova vůle, Schillerova problematika svobody, jeho schopnost shromáždit se, vztyčit a vzchopit se k jedinému činu, který dokáže v vpadnout do brány nebes – zůstala a zůstává, aby vyzývala možná k zdařilejším realizacím. Schiller není sám hudba, ale vyzývá k hudbě.

(Hudební předěl)

Pavel Ryjáček: V pojednání Jana Patočky o duchovosti Beethovenovy doby se objevuje řada jmen těch, kteří přišli se zajímavými myslitelskými počiny. Třeba Friedrich Hölderlin a jeho zkoumání jazyka a řeči.

Petr Kadlec: Podle Patočky Hölderlin pochopil, že všechna slyšitelná a viditelná slova se živí z jediného neviditelného a nevyčerpatelného a že za jazykem je cosi jako hlubina mlčení a že za hudbou je znějící nevýslovnost tíšiny.

Pavel Ryjáček: Poslední Beethoven nejde za světem zvuku, nýbrž za znějící tíšinou, píše Patočka.

Petr Kadlec: Zmiňován je také německý filosof Johann Gottlieb Fichte, jako ten, kdo se titánsky pokusil překonat rozkol objektivní přírody a metafyziky.

Pavel Ryjáček: Doba, kterou Kant rozjitřil, se totiž nechtěla spokojit s tím, že by to právě hledala někde mimo náš svět. Chtěla onu svobodu, kterou Kant tak sugestivně vylíčil, spatřit a především zažívat v našem světě.

Petr Kadlec: Podle Kanta je totiž mravní svoboda zažívána kdesi za naším světem, za světem jevů. Teď se ale začala svoboda hledat přímo v jevech tohoto světa a byla vnímána jako krása. Jsem svobodný, tvořím-li něco krásného. A krása pak do jisté míry slouží i jako důkaz, že mé počínání je mravné.

Pavel Ryjáček: Z toho samozřejmě plyne velké soustředění myslitelů na oblast umění.

Miloslav Mejzlík: Umění se prezentovalo poprvé jako výkvět dějin, jako *panteon* podob ducha. Neboť umění tu nebylo prostě zajímavé samo pro sebe, nebylo jen záležitostí estetického a uměleckého zájmu, nýbrž zajímalo jako vyšší forma pravdy. Vyšší než pravda přírodovědné nutnosti či matematické zákonitosti empirických jevů.

Tento stručný a suchý pokus ukázat souvislost nové metafyzické spekulace s estetickou reflexí, souvislost tkvící ve snaze vykázat umění místo orgánu pravdy, v silném slova smyslu ukazuje, doufáme, s dostatečnou ostroší, že umění je v centru této celé epochy a že toto centrální postavení je nemyslitelné bez metafyzického smyslu. Že umění je zde jen k tomu, aby sdělovalo pravdu, na kterou nestačí vědecká objektivita.

Pokusili jsme se ukázat, že ve středu epochy, v níž se vzdělává a tvoří Beethoven, stojí umění jako metafyzický faktor a že tomuto postavení odpovídá vytvoření estetiky jako ontologie umění. Pohlédněme se ještě po místě, které tato reflexe poskytuje hudbě. Rozhlédněme se po způsobu, jak ji tematizuje, co se jí na hudbě daří postihnout a jak hudbu v soustavě lidských umění hodnotí.

Kant nedospěl k tomu, aby se pokusil o soustavu umění. Souvisí to pravděpodobně s podceněním smyslovosti. Smyslovost je pro Kanta veskrze na straně receptivní obsahovosti, a tedy nahodilosti. Hudba se u Kanta vyskytuje mezi příklady volné krásy, kdy tvary a jejich kombinace se líbí bez ohledu na to, co znamenají, co je jejich nositelem.

Ale Schiller, tento velký Kantem inspirovaný animátor celého údobí klasiky, rozvíjí úvahy o zvláštním postavení hudby, třebaže jí nevěnoval speciální pojednání. Ale jeho příležitostné poznámky jsou příznačné a hluboké.

Ucho je k našemu srdci cesta nejschůdnější a nejbližší, hudba si podrobila drsného dobyvatele Bagdádu tam, kde by Mengs a Correggio marně vyčerpávali veškerou sílu své malby. Schiller to píše v pojednání *O současném německém divadle*. V pojednání *O Matthisonových básních* čteme pozoruhodnou paralelu mezi dvojím uměním, totiž mezi malířstvím a hudbou.

Komu by tu nevytanul Beethoven, u něhož nepochybně nad harmonií formy stojí ještě tušený vyšší zákon, ovšem oku pouhého formálního rozboru nepostřehnutelný. Ovšem Schiller hned dodává, že skladatel a krajinář pouze ladí mysl k jistým okruhům citů, k přijetí jistých idejí, ale že obsah těchto idejí ponechávají obraznosti adresáta, vnímatele.

Poezie je v jisté výhodě, že může vkročit až do samotného obsahu, ovšem jen vkročit. Nesmí tohoto privilegia nadužít, neboť přitažlivost estetických idejí je v tom, že do nich pohlížíme jako do hloubi bezedna. Není však nabílední, že za těchto okolností sugesce hudby je této hlubině bezedna ještě blíže než leckterá poezie, která o ní mluví a tím ji objektivizuje?

Petr Kadlec: Mezi velkými jmény Beethovenovy doby samozřejmě nemůže chybět Georg Wilhelm Friedrich Hegel.

Pavel Ryjáček: Hegel si všímá na hudbě její časovosti, časového rázu, zdůrazňuje Patočka. Časový ráz hudebního umění sice podle Hegela znamená, že hudba je ze všech umění nejprchavější, ale na druhé straně je časový ráz hudby právě podmínkou jejího spříznění s povahou samotného ducha. O duchu totiž Hegel říká: Duch je čas. A podle něj žádné jiné umění, tak jako hudba, se nedotýká samého středu a tajemství ducha.

Miloslav Mejzlík: Zcela obdobně jako Schiller shledává Georg Wilhelm Friedrich Hegel hudebnost již v malbě a pociťuje ji ještě v poezii jako zvláštní stránku. Co však je nové proti Schillerovi, je opozice mezi hudbou samostatnou a hudbou doprovázející. Doprovodná hudba je ta, která se přimyká k textu, je neodlučná od poetického slova. Hudba samostatná je instrumentální. Hegel zažívá ve své době přesunutí těžiště z doprovodné do samostatné hudby.

A kdo by tu nezpomněl právě Beethovena, s jeho zdrcujícím převážením *instrumentality* nad *vokality*. A přece kupodivu Hegel, kterému byl svět umění předmětem stálého živého zájmu a studia, nejen Beethovena nikdy neuvádí, ale myslím, že není v jeho estetice jediné místo, které by se dalo vykládat jako nepřímá narážka na Beethovenovu hudbu. Hegelovým ideálem Beethoven zajisté nebyl, ale hudebníci, kteří mu především ostatním tanou na mysli, jsou Bach, Pergolesi, Gluck, Mozart.

V jedné věci by byl však nalezl v Beethovenově hudbě potvrzení své ústřední myšlenky. Že hudba snad jediná ze všech umění vyjadřuje prazákon jsoucna. Napětí, které se uvolňuje, disharmonii, která se řeší a rozvádí v souzvuk. Čím tvrdší svár, tím větší potřeba smíru. Hudba zná bolest a rozpor, ale přesto se nad nimi vznáší vnitřní blaženost.

Pověděli jsme na začátku této stati, že impuls Beethovenovy doby nedospěl k cíli. Ba že ve svých konečných politických výsledcích posloužil jako jeden z motivů *partikularizace* Evropy, jejího rozestoupení na vzájemně rivalizující společnosti, jejichž závist, vzájemné neporozumění, nedůvěra a úzkost přispěly k onomu imperiálnímu závodu a nekonečnému zápasu, v němž Evropa zanikla jako určující mocnost světa.

Proud vnějškovosti a faktičnosti, který vyvřel v 18. století na Západě, převalil se záhy po Hegelově, Goethově a Beethovenově smrti i do střední Evropy. Přinutil veškeré publikum, aby věnovalo svou pozornost sociálním zápasům a politickým napětím jednotlivých evropských mocností. V těchto blízkých starostech a při střízlivém způsobu myšlení, který se v nich ukazoval potřebným, jevil se brzy duchovní rozmach oněch zvláštních šedesátí let jako nepochopitelná, místy dokonce jako škodlivá, zaslepující, od první materiální skutečnosti odvádějící *fata morgána*. Ještě hůře bylo tam, kde v novém duchu mocenského vidění a myšlení zkoušeli přisvojit si vnějškové dědictví těchto zvláštních

let jako průkaz zvláštnosti německého ducha a německé vzdělanosti, jejich nadřazenosti vůči materialistickému evropskému Západu.

Je ovšem stále otázka, zda nebude třeba za nových okolností, za nových možností vlády nad vnějšími okolnostmi života, zabořit do onoho směru hloubky, kterým ukazuje epocha života Beethovenova.

(hudební předěl)

Petr Kadlec: Miloslav Mejzlík četl výběr z článku filosofa Jana Patočky *Německá duchovnost Beethovenovy doby*. Byl to článek, který v roce 1970 vyšel v časopise *Hudební rozhledy*.

Pavel Ryjáček: V hudebních předělech jsme vybírali z Beethovenových kvartetů číslo 12 a 14 v podání Smetanova kvarteta.

Petr Kadlec: A ještě bychom asi měli dodat, že celý rozsah Patočkova článku je výrazně větší a podnětů k zamyšlení je v něm výrazně víc.

Pavel Ryjáček: A možná nejen k zamyšlení, ale také k polemice. Například filosof Ladislav Hejdánek, přestože bývá řazen mezi Patočkovy následovníky, v tomto případě s Janem Patočkou a s jeho přístupem k tématu moc nesouhlasí. Připadá mu málo filosofický a příliš dojmologický.

Petr Kadlec: Nicméně Ladislav Hejdánek v následujícím rozhovoru k zajímavým podnětům rozhodně přidá další.

Pavel Ryjáček: Pane profesore, ta Beethovenova doba je zvláštní. Nevím, jestli Patočka vysvětluje dostatečně, proč je zvláštní, ale rozhodně z dnešního pohledu je to doba, která rodila pozoruhodné myslitele, pozoruhodné básníky, pozoruhodné hudební skladatele. Je možné čekat, že v určitých dobových etapách něco takového vznikne a že to je typické pro určitou dobu, anebo je to něco, co bychom spíš měli vnímat jako náhodu a jako jev, jehož vysvětlení se nikdy nedobereme?

Ladislav Hejdánek: Já si nemyslím, že by to bylo možno shodit ze stolu jako náhodu. Ale určitě to není tím, že ti myslitelé by tu dobu tak zavinili nebo že by se o ni zasloužili. A na druhé straně nemyslím, že zas určitý typ doby by plodil ty génie v nějaké takové přehršli. Geniální lidé jsou určitě v každé době. Ale v určité době mají šanci promluvit buď ke všem, a pak se na ně zapomene, anebo nepromluvit téměř k ničemu a po jedné, po dvou, po třech generacích najednou jsou znovu objeveni. To se děje.

Já si nemyslím, že třeba Platón nebo Aristoteles ve své době byl považován za nějakou špičku současné doby. To my ho tak vidíme. A správně. Ale tehdy kdo to věděl.

Na téhle stránce tedy je charakteristické, že někteří geniální lidé kromě toho, že jsou geniální, a navzdory tomu, jsou ješitní. A chtějí, aby viděli ten úspěch. Pak přijímají kompromisy nebo podnikají kompromisní věci a jsou nedaleko lhaní.

Pavel Ryjáček: Ale tady asi nemáte na mysli Beethovena. Ten samozřejmě chtěl vidět svůj úspěch a sakra dobře si uvědomoval, že je geniální, ale kompromisy, to asi pro něj nebude tak typické. Nebo je?

Ladislav Hejdánek: Určitě to neplatí pro Beethovena, to platí pro Hegela. Nejenom pro něho, ale za génia se takto považoval a byl přesvědčen, že je povinen tak vystupovat Fichte. Schelling, když zjistil, že nepřetrumfne Hegela, ačkoliv měl právo na to, poněvadž měl úspěch dřív než Hegel a ustupoval do pozadí, tak se vydal cestami do záhuby. Začal koketovat s religiozitou a takřka s magií. On žil v době, kdy znova ožila ta tradice slova, které má magickou moc. Takže číst pozdního Schellinga, to je utrpení.

Takže já to myslel na to, že i genius může spáchat všelijaká ošklivá představení jenom za tím účelem, aby se dostal na výsluní nebo zůstal na výsluní a tak dál. Ta jistá odříkavost, která by správně měla provázet každého takového mimořádně obdařeného člověka, ta prostě jim chybí. Bohužel tato odříkavost chybí i naprostým volům a to vidíme u nás.

Pavel Ryjáček: Jestliže tu dobu charakterizujeme jako dobu, která hodně dala na váhu slova, možná až dokonce na magii slova, tak to zároveň přece můžeme vnímat také jako určitou výhodu té doby. Dnešní doba nepřisuzuje slovu vůbec žádnou váhu a také nepodává žádné výkony. Nicméně Německo Beethovenovy doby, to byl Goethe, to byl Schiller a samozřejmě poté filosofičtí myslitelé.

Ladislav Hejdánek: Ano, ale musíme si uvědomit, že ta velikost té doby, že tam najednou se začne všechno dělat jinak a lépe, tak říkajíc, že většinou střídá nebo vystřídává dobu, která byla strašně nudná. Já myslím, touhle nudou procházíme dnes a já pořád se dívám za obzor, jestli tam najednou nevyhází jakási záře zesponu za tím obzorem, že by už mohlo nějaké to svítání se dostavit.

Já myslím, že tyhle vlny se dají vyzorovat v dějinách a někdy se ovšem stane, že přijde něco nového a že to nenajde dost vhodných zvěstovatelů. A že velká většina lidí na takovéhle změny není dost vybavena svými anténkami. A že když ti lidé, kteří ty antény mají, když ti to nedovedou nějak sdělit, tak celé generace mohou prožít tím mimořádným obdobím a vůbec to nerozpoznají. To je úloha těch géníů.

Já nevěřím, že nějaké lidové hnutí by mohlo pojmout nějakou novou myšlenku. To někdo nejdřív musí vymyslet a pak to lidové hnutí to potřebuje.

Takže pokud nenajdeme způsob, jak čelit té zkázonosné práci Dobešů, my tady ty génie mít nebudeme. Protože náš vzdělávací systém zatím je založený na tom, že absolutně nedovolí, aby se zrodili a vyrůstali, rozumí se dospívali, že to není vyrůst do velikosti, ale do dospělosti, aby vyrůstali mimořádní lidé. Bohužel to odpovídá také tomu obecnému trendu, ale ten je všude stejný a ve všech dobách, že když někdo někde vyrostе trochu moc, tak ti druzí dělají všecko, aby mu podrazili nohy. Takže proti tomu jedině pomůže rozumné školství. A nebo potom nějakí ti soukromníci, kteří natolik budou chytří, že si pro své děti pořídí soukromé učitele a že tedy znovu tady budeme mít něco jako feudalismus.

Petr Kadlec: Tolik současný filosof Ladislav Hejdánek. Mohla by to být dobrá tečka a pro někoho je to možná překvapivá aktualizace, ale na závěr přidejme ještě jednu.

Pavel Ryjáček: Patočka v závěru svého článku naznačuje, že Německo ten pozoruhodný potenciál nějak nevyužilo nebo dokonce promrhlo. Možná pýšností. Z těch jeho řádků se to nedá interpretovat asi úplně přesně, ale nějaké nepokračování té začaté cesty a nebo dokonce její konec nebo rozpad nebo propad, ten asi bychom pozorovat mohli.

Ladislav Hejdánek: Ano. Bohužel platí v dějinách, že mnohem víc případů je tohoto rázu. Že těch příležitostí v dějinách je vždycky mnohem víc, než jich je využito.

(hudební předěl)

Petr Kadlec: Finále smyčcového kvartetu f moll opus 95 Ludwiga van Beethovena hrálo Vihanovo kvarteto. Uzavřeli jsme tak další z příspěvků ve speciálním dni s Ludwigem van Beethovenem. Listovali jsme v něm v textu filosofa Jana Patočky *Německá duchovnost Beethovenovy doby*, ale také jsme o tématu hovořili s filosofem Ladislavem Hejdánkem.